

Jelena Maksimović

ORCID: 0000-0001-8356-0211

Sanja Srećić

ORCID: 0000-0001-7019-374X

Univerzitet u Nišu, Srbija
Filozofski fakultet

PRINCIP OČIGLEDNOSTI JANA AMOSA KOMENSKOG KAO TEMELJ RAZVOJA PEDAGOŠKIH ISTRAŽIVAČKIH TEHNIKA I INSTRUMENTATA

PRINCIPLE OF EVIDENCE OF JOHN AMOS COMENIUS AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL RESEARCH TECHNIQUES AND INSTRUMENTS

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6255

Rezime: Metodologija pedagogije pripada najmlađoj grupi pedagoških disciplina. Prve misli o bazičnim postulatima metodologije pedagogije prepoznate su davno, još u pedagoškoj paradigmi Jana Amosa Komenskog (1592-1670) koji je stvorio potporu za metodologiju pedagogije kao sastavne komponente pedagoške nauke. U radu je nakon predavljanja bazičnih koncepata pedagoške teorije ovog moravskog mislioca razmatran princip očiglednosti u njegovoj pedagoškoj teoriji. Načinjen je osvrt na uticaj koji je Komenski ostavio na njegove sledbenike Žana Žaka Rusoa (1712-1778) i Johana Fridriha Pestalocija (1746-1827) naročito sa aspekta daljeg razvoja principa očiglednosti u njihovim teorijama obrazovanja. U ovom radu potvrdili smo našu hipotezu o kompatibilnosti principa očiglednosti sa istraživačkim tehnikama i instrumenatima. Proaktivno delovanje Komenskog predstavlja prekretnicu ne samo na polju razvoja pedagogije kao nauke i njenih disciplina već i na polju razvoja čovčanstva uopšte. S tim u vezi, otvara se potreba za formiranjem nove pedagoške discipline, Komeniologije koja će dati novu perspektivu ovom pedagoškom doajenu i negovati kritički osvrt u odnosu na njegovu pedagošku teoriju. U skladu sa našim predmetom istraživanja, izneli smo neke naše dileme i pitanja na koja bi Komeniologija kao nova naučna disciplina mogla dati odgovor, a time i svojevrsan naučni doprinos. Na temelju dosadašnjih metodoloških dostignuća Komeniologiji ostaje u zadatak da možda u pedagoškim postulatima Komenskog otkrije poreklo drugih istraživačkih tehnika i metoda, da utvrdi celishodnost primene pedagoških principa Komenskog s obzirom na promene i izazove pred kojim se nalazi savremeni nastavni proces, otvori pitanje pedagoško psiholoških kompetencija nastavnika za primenu zlatnog pravila Komenskog i drugih njegovih principa, da nastavi angažman Komenskog na kvalitativnom podizanju vaspitne funkcije savremene škole ali i da eventualno razmotri uticaj drugih faktora (porodično okruženje) koji mogu uticati na izbor nastavnih principa i metoda.

Ključne reči: Jan Amos Komenski, princip očiglednosti, istorija pedagogije, metodologija pedagogije, istraživačke metode, tehnike i instrumenti, Komeniologija

Abstract: The methodology of pedagogy belongs to the youngest group of pedagogical disciplines. The first thoughts about the basic postulates of the methodology of pedagogy were recognized long ago, even in the pedagogical paradigm of John Amos Comenius (1592-1670), who created support for the methodology of pedagogy as an integral component of pedagogical science. After the presentation of the basic concepts of the pedagogical theory of this Moravian thinker, the principle of evidence in his pedagogical theory is considered in this paper. A review was made of the influence Comenius left on his followers Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) and Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), especially from the point of view of further development of the principles of evidence in their education theories. In this paper, we have confirmed our hypothesis about the compatibility of the principle of evidence with research techniques and instruments. Proactively action by Comenius represents a turning point not only in the field of pedagogy development as a science and its disciplines, but also in the field of human development in general. Regarding that, there is a need for a new pedagogical discipline, Comeniology, which will give a new perspective to this pedagogical doctrine and will foster a critical review in relation to his pedagogical theory. According with our research subject, we have presented some of our dilemmas and questions to which the Comeniology as a new scientific discipline could give an answer, and therefore a kind of scientific contribution. Based on the previous methodological achievements, Comeniology remains committed to discovering the origins of other research techniques and methods in the pedagogical postulates of Comenius, to determine the applicability of the Comenius pedagogical principles with regard to the changes and challenges facing the contemporary teaching process, to open the issue of pedagogical psychological competencies of teachers for the application of the golden rule of Comenius and its other principles, to continue engagement of Comenius in the qualitative educational function of a modern school, but also to consider the influence of other factors (family environment) that may influence the choice of teaching principles and methods.

Keywords: John Amos Comenius, principle of evidence, history of pedagogy, methodology of pedagogy, research methods, techniques and instruments, Comeniology

Uvod

Jan Amos Komenski (1592-1670) jedan od najvećih pedagoških klasika živi na prelazu iz srednjeg u novi vek, periodu kojeg karakterišu ratna zbivanja, siromaštvo, ideološke borbe, versko prognanstvo, ekonomska nejednakost. Buran društveni kontekst u kom je živio i tragične porodične okolnosti koje su ga pratile tokom čitavog života biće inspiracija za njegov lični i profesionalni razvoj. Svojim proaktivnim radom i delovanjem Komenski je ostavio snažan pečat razvoju kulture, nauke i civilizacije od najstarijih do savremenih vremena. Ostvario je ogroman uticaj na tok istorije, filozofsku misao, društveni i religiozni život. Za nas najznačajnije, slovi za utemeljivača pedagoške nauke, jednog od kreatora moderne nauke o obrazovanju, pokretača reformi u oblasti vaspitanja i obrazovanja, humanistu i učitelja naroda. Njegov bogat stvaralački opus: Informatorijum za za metrinšku školu

(1630); Češka didaktika (16228-1630); Janua lingularum reserata (1631); Sholae pansophica (1650); Didactika magna (1657); Via Lucis (1668); Orbis sensualium pictus (1654) i mnogo drugih predstavlja okosnicu razvoja brojnih pedagoških disciplina i to didaktike, metodologije pedagogije, predškolske i školske pedagogije, metodike. Mnoge progresivne, vizionarske ideje kao što je koncept o doživotnom učenju zaživele su mnogo godina pa čak i vekovima kasnije što svedoči u prilog ne samo savremenosti već i bezvremenosti pedagoškog stvaralaštva Jana Amosa Komenskog.

Koristeći različite izvore saznanja u cilju dolaska do relevantne literature, uočen je veliki broj inostranih i domaćih radova raznih zbornika, knjiga, članaka, monografija koji proučavaju život i delo Jana Amosa Komenskog ili neki njegov segment. Posmatrajući dostupnu literaturu kako domaću tako i inostranu, stiče se utisak da je dat skroman naučni doprinos sa aspekta uticaja koji je Komenski ostavio na razvoj metodologije pedagogije, na razvoj istraživačkih metoda, tehnika i instrumenata. Imajući to u vidu, predstoji nam odgovoran zadatak da u tekstu koji sledi prikažemo doprinos koji je ovaj moravski mislilac svojim angažmanom ostavio na razvoj najmlađe ali istovremeno za naučni status najznačajnije pedagoške discipline, metodologije pedagogije.

Reformatorski pokret Jana Amosa Komenskog za razvoj pedagogije i njenih disciplina

Pedagoška koncepcija Jana Amosa Komenskog je u osnovi teorijska i filozofska, determinisana idejama humanista, materijalističkom filozofijom Fransisa Bekona i naprednim pedagoškim zahtevima epohe renesanse. Njegov bogat stvaralački opus odiše antičkim uticajem. Poštovao je drevnu tradiciju smatrajući je važnim delom evropskog identiteta i čuvarem vrednosti koje su i dalje korisne za moderno obrazovanje (Sitarska, 2015). Mnogi njegovi sledbenici, među kojima je i Pijaže (Piaget, 1993) smatraju da je Komenski koristio jezik Aristotela ali mu je dao drugačiji smisao i sadržaj, tj. kreao se između sholastičnosti inspirisane Aristotelom i mehanicizmom prirodnih nauka iz XVII veka.

Na temelju svoje pedagoške doktrine, Komenski oštro kritikuje srednjovekovno obrazovanje. Sholastičkoj filozofiji suprotstavlja novu filozofiju o jedinstvu sveta i čoveka koju naziva pansofija (pan-sve, sofia-mudrost), a koja može se reći ima dvojaki karakter. Filozofski aspekt pansofije predstavlja sveopšta mudrost, enciklopediju znanja (omnes, omnia, omnimo –

svako, sve, savršeno) i obrazovanja te naučnog poimanja sveta i života. Sa pedagoškog aspekta pansofija predstavlja teoriju zajedničkog obrazovanja svih ljudi pa i jedinstveni metodološki pristup (Vukasović, 1986; Sitarska 2015). Može se reći da je Komenski svojim ideološkim pogledima napravio revoluciju u pogledu načina razumevanja različitih područja stvarnosti, pre svega revoluciju u drugačijem poimanju procesa vaspitanja i obrazovanja i postavio temelje za njihovo istraživanje.

Po okončanju svog formalnog obrazovanja, Jan Amos Komenski započinje svoj reformatorsko-pedagoški rad kroz rukovođenje školama u brojnim zemljama širom Evrope. Smatrao je da se društvo može transformisati samo ako bi postojao mudar i razborit sistem škola u kojima treba obrazovati celokupnu mladost naroda (Dobinson, 1970). Njegovi pedagoški pogledi nosili su pečat religijskog shvatanja sveta što se neposredno reflektuje i na sam vaspitni cilj, „Krajnji cilj čoveka je večito blaženstvo bogom“ (Cenić, Petrović, 2005: 107). U skladu sa svojim religijskim idealom, Komenski poima čoveka kao manifestaciju detaljnog božanskog projekta. Pripadnost socijalno opredeljenoj verskoj organizaciji „Češka braća“ kojom nastavlja porodičnu tradiciju, Komenskom daje širok demokratski karakter i osnovu njegovoj pedagoškoj teoriji jer su u njoj sadržani zahtevi i interesi širokih narodnih masa (Đorđević, Trnavac, 2007). Primarni pedagoški problem za Komenskog ukorenjen je u uverenju da svaki čovek mora proći kroz proces obrazovanja koji će biti utemeljen na poznavanju zakona ljudske prirode i predstavljati sredstvo ljudske kultivacije (Dobinson, 1970; Grontsova, 2015). Verujući da je obrazovanje preduslov poboljšanja sveta i izvor moći i znanja, ono ne sme biti površno već duboko i temeljno (Pikkarannein, 2012; Lukaš, 2014).

Shodno poimanju procesa vaspitanja i obrazovanja, Komenski je smatrao da škola treba biti u funkciji dobrobiti naroda te da sva znanja i sva naučna dostignuća pripadaju svim ljudima i svim narodima koji su jednaki Bogu (Đorđević, Trnavac, 2007). Proces vaspitanja mora biti u skladu sa prirodom čoveka i prirodom uopšte, usmeren na sticanje najviših vrlina kao što je pravednost, marljivost, strpljenje, poslušnost, poniznost. U fokusu njegove nauke o obrazovanju je dete, njegova razmišljanja i emocije, čije prirodne sposobnosti treba razvijati dobrim vaspitanjem i obrazovanjem (Sitarska, 2015). Njegova na dete usmerena filozofija obrazovanja je puni, pravi smisao doživela mnogo godina kasnije, u periodu koja je Elena Kej nazvala „vekom deteta“.

Svojim reformističkim pogledima na proces vaspitanja i obrazovanja, prepoznavanja potrebe za egalitizacijom i razvojem školstva na temelju poznavanja karakteristika dečijeg razvoja podstakao je u godinama koje slede brojna istraživanja u oblasti pedagoške i psihološke nauke. Komenski je prevazišao vreme u kojem je živeo i stvarao. Njegova misija o prosvetljenju ljudske civilizacije nastavila je da živi u delima mnogih njegovih sledbenika do današnjih dana.

Princip očiglednost u pedagoškoj teoriji Jana Amosa Komenskog

Pansofija kao autentična pedagoška filozofija ovog moravskog mislioca nije imala za cilj isključivo obrazovanje ljudi na enciklopedijski način već je svoju neposrednu primenu pronašla u školama. Naime, Komenski je prepoznao važnost praktične korisnosti znanja i neophodnost kontinuiranog suočavanja teorije i prakse čime je postavio temelje razvoju svojevrsnog metodološkog koncepta u pedagoškoj nauci. Od nastavnika kao realizatora vaspitnog-obrazovnog procesa očekuje ne samo da prenose znanje, već da prodiru u svoje misli i osećanja, razumeju ih i učestvuju u njihovom stvaranju (Sitarska, 2015; Maviglia, 2016). U svom najznačajnijem delu *Velika didaktika* (*Didactica magna*, 1657. god.) Komenski otvara pitanje nastavnih principa i metoda stvarajući time plodno tle ne samo za utemeljenje pedagogije kao nauke već i za konstituisanje njenih srodnih disciplina, didaktike i metodologije.

Princip očiglednosti kojeg smatramo pretečom istraživačkih tehnika i instrumenata javlja se mnogo pre Komenskog. Naime, posmatranje i iskustvo kao izvor saznanja pronalazimo najpe kod starogrčkih filozofa, presokratovaca među kojima se svojim filozofskim razmišljanjima isticao Heraklit kod kojeg su se filozofske ideje i misli javljale ne u apstraktnoj jasnosti već kao čulna slika (Uzelac, 2003), a zatim filozofske poglede o značaju čulnog iskustva i očiglednosti prilikom učenja pronalazimo i u delima Aristotela. Vekovima kasnije posmatranje kao izvor saznanja apostrofira i jedan od najvećih genija u istoriji Leonardo da Vinči. Možemo reći da je Komenski zapravo na temelju već postojećih filozofskih postulata njegovih prethodnika i senzualističke teorije saznanja Fransisa Bekona „da nema ništa u svesti što nije prošlo kroz čula“ (Krnet, Potkonjak, 1967) princip očiglednosti proglasio zlatnim pravilom i detaljno ga obrazložio u svom prvom udžbeniku očigledne nastave „*Orbis sensualium pictus*“ tj. „Svet u slikama“ dajući mu pravi pedagoški smisao. Brojni autori (Vukasović, 1986; Sadler, 1970.; Lukaš i Munjiza, 2014, Maksimović, Osmanović i Milanović, 2018) su prepoznali da je Komenski ovim

principom uspostavio osnovno jedinstvo čulnih utisaka, govora i delovanja. Smatrao je da unutrašnja čula nakon postavljanja predmeta koji se trebaju uočiti treba da steknu naviku da izraze slike koje proizlaze iz spoljašnjeg osećaja kako kroz sposobnost sećanja tako i rukom i jezikom. U ovoj fazi um može početi da radi, i procesima tačne misli može da uporedi i proceni sve objekte znanja (Lang, 1965). Negujući induktivni pristup u procesu saznavanja naglašavao je neophodnost povezivanja senzualnih utisaka sa učenjem reči i aktivnostima učenika u različitim područjima i na različite načine. Čula su osnovni i jedini izvor znanja te se na osnovu njih, mišljenjem dolazi do novih apstraktnih znanja. "Ono što oko može da vidi, srce veruje,... da vidi i čuje na pravi način je prvi korak ka mudrosti." (Komenski, 1997).

Bez obzira na brojne kritike principu očiglednosti usmerene na račun nemogućnosti njegove primene u svakoj situaciji te stvaranja neuspelih i veštačkih komparacija, može se reći da je ovim zlatnim pravilom stvoren temelj razvoju i primeni istraživačkih metoda, tehnika i instrumenata i plodno tle za nastupajuću vladavinu demonstrativnog metoda.

Princip očiglednosti u koncepcijama pedagoških klasika-uticaj Jana Amosa Komenskog na Žan Žaka Rusoa i Johana Hajnriha Pestalocija

Opšta filozofija obrazovanja Jana Amosa Komenskog nastavila je da živi i da se dalje razvija u pedagoškom radu njegovih sledbenika, Žana Žaka Rusoa i Johana Hajnriha Pestalocija koji su ostavili veliki doprinos ne samo u filozofiji i pedagogiji već i u razvoju njenih disciplina, prevashodno metodologiji istraživanja vaspitanja i obrazovanja bez čijeg konstituisanja pedagogija ne bi imala status nauke. U pedagoškoj nauci, Žan Žak Ruso (1712-1778) je ostao poznat kao jedan od najznačajnijih samoukih mislilaca francuske prosvetiteljske filozofije za koga se kaže da je izvršio kopernikansku revoluciju u pedagogiji. U svom najznačajnijem pedagoškom delu „Emil ili o vaspitanju“ (1762) izneo je svoje revolucionarne ideje iz oblasti obrazovanja. Johan H. Pestaloci (1746-1827) je pedagoški stvaralac najviše vrednosti. Svojim pedagoškim radom i delovanjem poznat je kao otac sirotinje, vaspitač čovečanstva, učitelj naroda. Na temelju pedagoških koncepcija svojih prethodnika i njihovih dela pod čijim je bio snažnim uticajem, u svom najznačajnijem delu „Kako Gertruda uči svoju decu“ (1781) nastavio je detaljnu razradu principa očiglednosti zbog čega u didaktici i metodologiji pedagogije zauzima posebno mesto.

Poimanje procesa vaspitanja i obrazovanja ova tri pedagoška klasika najpre počiva na opštem principu prirodnosti deteta i njegovoj ličnosti, psihičkim i razvojnim osobinama što predstavlja antipod srednjovekovnom vaspitanju. Tako, Ruso smatra da proces obrazovanja treba da bude u skladu sa razvojem prirodnih kapaciteta deteta kroz proces autonomnog otkrivanja (Janković, 2015). Polazna tačka njihovih koncepcija obrazovanja predstavlja čulno iskustvo. Nasuprot pukom verbalnom učenju Komenski, a zatim i Ruso insistiraju na direktnom posmatranju. Učenik mora biti uključen u proces učenja, posebno kroz doživljaj iz prve ruke (Townes, 1975). Na temelju svoje teorije „prirodnog vaspitanja“ koja ima neograničenu moć i periodizaciji razvoja deteta, Ruso je smatrao da su čula organi inteligencije koja treba razvijati u periodu od druge do dvanaeste godine detetovog života. U osnovi izučavanja svih predmeta u obrazovnoj koncepciji Rusoa leži princip očiglednosti koji zahteva saradnju vaspitača i vaspitanika u najvećoj mogućoj meri (Bazić, 2010). Proces sticanja znanja za vreme nastave „mora da bude posledica vlastitog opažanja i razmišljanja“ (Ruso, 1950: 218). Rusoov koncept razvojnog stadijuma i sazrevanja kao i ideja o rekapitulaciji filogeneze – da čovek u individualnom razvoju ponavlja razvoj vrste bili su impuls za početak plodonosnog perioda koji odlikuje empirijski pristup izučavanju deteta, kada nastaju mnoge biografske studije, koje se bave opisom razvoja dece u prvim godinama života (Brković, 2011).

U duhu buržoaskog demokratskog pokreta i pod uticajem nemačke prosvetne filozofije, pre svega filozofskog idejnog uticaja Kanta, J.H.Pestaloci kao glavni cilj vaspitanja postavlja ravijanje prirodnih sposobnosti tj. čovekovih snaga te sam nastavni proces treba da počiva na psihofizičkim sposobnostima dece i razvijanju njihove samostalnosti i čovečnosti. Osnovu nastavnog procesa i procesa vaspitanja uopšte čini posmatranje koje je po svom karakteru struktuirano. Počinje posmatranjem, nakon čega dolazi misaona aktivnost koja podrazumeva apstrahovanje, generalizaciju i na kraju mišljenje...“od nejasnih saznanja ka jasnim pojmovima“ (Cenić, Petrović, 2005; Žlebnik, 1983). U svom najznačajnijem delu „Kako Gertruda uči svoju decu“, Pestaloci kaže: „Samo istina koja izvire iz posmatranja daje čoveku moć da ne prodru u njegovu dušu predrasude i zablude“ (Žlebnik, 1983: 108). Posmatrajući ovog pedagoškog klasika sa metodološke perspektive, može se reći da je njegova značajna zasluga u razrađivanju principa očiglednosti. Čulna iskustva imaju aksiološku vrednost jer predstavljaju sredstvo za razvoj razuma i prosuđivanja. Obrazovana čula su preduslov stvaranja jasnih predstava o stvarnosti koja nas okružuje (Townes, 1975).

Princip očiglednosti Jana Amosa Komenskog kao temelj razvoja istraživačkih tehnika i instrumenata u metodologiji pedagogije

Pedagoški pogledi Komenskog na proces nastave karakteriše saznajni realizam koji se aplikuje ne samo na polje očigledne i induktivne nastave već i na područje metodologije pedagoških istraživanja. Prvi put u istoriji razvoja pedagoške nauke Komenski je pokušao da svojim radom i delovanjem pronađe metodologiju koja bi mogla da doprinose punom razvoju ljudskog karaktera (Maviglia, 2016). Može se reći da se ovim počinju stvarati obrisi pedagogije kao samostalne nauke i metodologije pedagogije kao nove pedagoške discipline. Revolucionarne i progresivne ideje ovo moravskog mislioca i čitave plejade pedagoga i pripadnika drugih nauka (J.H. Pestaloci, Ž.Ž. Ruso, filozofski koncept Imanuela Kanta i dr.) olakšale su rad Johana Fridriha Herbartu tokom XIX kome pripada zasluga sistematizovanja tj. konstituisanja autonomnog i celovitog naučnog sistema pedagogije oslanjajući ga na dve čvrste osnove, filozofiju (etiku) i psihologiju (Đorđević, Trnavac, 2007).

Pedagogija analogno njoj srodnim naukama mora da zadovolji naučno-statusne kriterijume tj. da sem epistemološke dimenzije poseduje adekvatnu metodologiju naučnog istraživanja kojom će prikupljeni fond znanja sistematizovati u načini sistem. Iako je razvoj metodologije pedagogije započet dosta kasno, tek u drugoj polovini 20. veka, ona danas predstavlja sigurno uporište za naučno-istraživački rad u pedagoškoj nauci. Naročito je prepoznat progresivni razvoj i usavršavanje tehnika i instrumenata za empirijska istraživanja čime se prevazilaze slabosti takozvane deduktivne i normativne pedagogije (Maksimović, Petrović, 2012; Maksimović, Osmanović, 2017). Pedagoška nauka obiluje brojnim metodama saznavanja naučne stvarnosti. Svaka od njih (metoda teorijske analize, istorijska metoda, genetička/ razvojna metoda, sistemsko-strukturalna funkcionalna metoda, metoda modelovanja, eksperimentalna, eh-post fakto i i deskriptivna metoda) primenjuje različite načine tj. tehnike istraživačkog rada kako bi se na planski i sistematičan način došlo do postavljenog cilja ali i odgovarajuće alate tj. instrumente kojima se dolazi do naučno-zasnovanih činjenica.

Pedagoška doktrina i priroda principa očiglednosti Komenskog i njegovih sledbenika, predstavljaju preteču razvoju i primeni istraživačkih pedagoških tehnika i instrumenata. U osnovi istraživačke tehnike posmatranja leži deskriptivna, empirijska istraživačka metoda. Ona omogućava temeljno upoznavanje jedne pojave jer je orijentisana na sticanje opisa pojava i odnosa među pojavama (Knežević-Florić, Ninković, 2012)

i može biti uvod za druga istraživanja. Prepoznato je da istraživačka tehnika posmatranja počiva na principu očiglednosti. Upravo zbog svojih korena koje vuče iz zlatnog pravila Komenskog, tehnika posmatranja se smatra jednom od najstarijih istraživačkih tehnika. Zasnovana je na aktivaciji čula i senzualističkoj dimenziji posmatrača. Posmatranje tj. opservacija koja se primenjuje u cilju unapređivanja postojećih naučnih pedagoških saznanja je organizovano, sistematsko i celishodno posmatranje (Krnet, Potkonjak, 1967; Potkonjak, Bandur, 1999). Zlatno pravilo Jana Amosa Komenskog je u pedagoškom angažmanu njegovih sledbenika tumačeno sa aspekta njegove svestranosti. Otuda potiče i zahtev za svestranost istraživačke tehnike posmatranja čime se potvrđuje naučni karakter dobijenih rezultata posmatranja. Ovom istraživačkom tehnikom se mogu istraživati one pojave koje su dostupne čulima, koje imaju spoljašnju manifestaciju. Proces posmatranja je kompatibilan induktivnom pristupu u procesu saznavanja u pedagoškoj teoriji Komenskog i njegovih sledbenika. Dok proces sticanja znanja se kreće od čulnih iskustava preko mišljenja do apstraktnih pojmova, proces posmatranja počinje uočavanjem i zapažanjem preko brzog i objektivnog registrovanja zapaženog do menjanja i unapređivanja vaspitno-obrazovne prakse kao najvišim ciljem posmatranja.

Osnove sistemskog posmatranja koje Mužić (1968; 1999) predlaže kao najdirektniji i najprirodniji put upoznavanja pojava na području procesa vaspitanja i obrazovanja pronalazimo u direktnom posmatranju kojim su se Komenski, a naročito Ruso ne samo borili protiv skolasticizma već su u njemu videli mogućnost posmatranja pojava onakvim kakve zaista jesu. Sagledavajući princip očiglednosti i tehniku posmatranja uočavamo još jednu jako važnu analogiju. Princip očiglednosti zahteva aktivaciju učenika kroz angažovanje čula dok tehnika posmatranja zahteva aktivnu, svesnu i sistematsku participaciju posmatrača u aktivnostima, interesima i emocijama grupe koje posmatra. Proces posmatranja se može javiti i kroz oblik samoposmatranja tj introspekcije koju takođe najpre pronalazimo u filozofskim promišljanjima Heraklita (Uzelac, 2003) koje Komenski dalje razrađuje i prenosi na konkretni nivo. To je ponekad jedini način ispitivanja fenomena u ličnosti učenika, nastavnika i drugih učesnika nastavnog procesa. Složenost i dinamičnost pojava koje se posmatraju u savremenom nastavnom procesu čine posmatranje i dalje nezaobilaznim na putu saznavanja i registrovanja pedagoške stvarnosti i preduslov je unapređivanja vaspitno-obrazovne prakse. Za tu svrhu koristi brojne, savemene alate tj. instrumente (lista posmatranja, anegdotske beleške, dnevnici posmatranja, intervju,

anketiranje, skaliranje) sa ciljem prikupljanja podataka i njihove obrade na kvantitativan ili kvalitativan način.

Bez obzira na veliku vrednost i značaj principa očiglednosti na čijim osnovama počiva tehnika posmatranja, treba imati u vidu da princip očiglednosti nije jedini princip u nastavnom procesu i da se jedino njegovom primenom ne može ovladati svim saznanjima. Tako se ni tehnikom posmatranja ne mogu rešiti i saznati sva pitanja pedagoške prakse. I kao što se u nastavnom procesu kombinuje više nastavnih principa, tako i u procesu proučavanja jedne pedagoške pojave ili problema treba kombinovati više istraživačkih metoda i tehnika.

Zaključna razmatranja

Analiza korišćene domaće i inostrane literature istorijskog, pedagoškog i metodološkog karaktera navodi nas na zaključak da je Jan Amos Komenski najpre veličanstvena figura na individualnom, naučnom i društvenom nivou. Njegovo nepokolebljivo verovanje u ljudski razvoj čoveka i jednako snažno uverenje o mogućnosti da se obrazovanjem poboljša svet su bezvremenske i uopšteno važne ideje. Svojim analitičkim pristupom u odnosu na aktuelni društveni kontekst i vaspitno-obrazovni sistem kao njegov mirkosistem uspeo je da reformiše tadašnje poimanje čoveka, proces obrazovanja, organizaciju školskog rada i života. Posmatrajuću kroz prizmu pedagoške nauke, njegove zasluge su brojne. Osim njegovih demokratski orjentisanih napora za reformom školstva po čemu je naširoko poznat, u pedagoškom radu i delovanju Komenskog pronalazimo ideje za konstituisanje nekih pedagoških disciplina kao što je metodologija pedagogije koja svoj naučni status dobija mnogo godina pa i vekova kasnije. Korene istraživanja procesa vaspitanja i obrazovanja pronalazimo u njegovim principima koji čine sadržaj njegovog najznačajnijeg dela „Didactika Magna“. Zato se on sa pravom smatra eksperimentatorom i inovatorom u različitim oblastima naučnog istraživanja. Sagledavajući njegov krucijalni doprinos razvoju pedagogije kao nauke i metodologije pedagoških istraživanja kao njene konstituitivne discipline, njegove revolucionarne i vizionarske ideje o permanentnom kontinuiranom procesu vaspitanja i obrazovanja, prepoznajemo da će Komenski još dugo biti predmet naučnog istraživanja. Svaka pedagoška disciplina Komenskog posmatra sa aspekta njegovog doprinosa predmetu izučavanja određene discipline ali se stiče utisak da nedostaje holistički pristup njegovom ličnom i profesionalnom radu i delovanju. Da li je onda ovo trenutak kada se nameće potreba za konstitui-

sanjem nove pedagoške discipline, Komeniologije koja će negovanjem interdisciplinarnog i multidisciplinarnog pristupa nadomestiti nedostatke srodnih disciplina i ovog moravskog mislioca predstaviti u svjetlu koji u potpunosti zaslužuje?

Kao i svaka pedagoška disciplina očekuje se da i Komeniologija u procesu izučavanja svog predmeta istraživanja koristi dostignuća u oblasti metodologije pedagoških istraživanja, postojeće istraživačke metode, tehnike i instrumente čije utemeljenje pronalazimo upravo u postulatima pedagoške teorije Komenskog. Može se reći da jedinstvo njegovog obrazovnog poduhvata počiva na svojevrsnoj metodologiji koju bi smo s pravom mogli nazvati komenijanskom. Našim teorijskim istraživačkim radom potvrdili smo našu hipotezu da je priroda principa očiglednosti vodilja utemeljenja i razvoja istraživačkih tehnika i instrumenata tj. da postoji kompatibilnost principa očiglednosti i tehnike posmatranja. Ovim nam se nameću razmišljanja da bi jedan od zadataka nove naučne discipline mogao zapravo biti i otkrivanje porekla drugih istraživačkih metoda i tehnika iz pedagoških postulata Komenskog što bi imalo dvostruki naučni značaj, kako za razvoj komeniologije tako i za razvoj metodologije pedagogije.

Neograničena moć principa očiglednosti u pedagoškoj teoriji Komenskog i njegovih sledbenika sa ove vremenske distance predstavlja zapravo utopijsku viziju hrišćanskog ljudskog društva kojim upravljaju najviše vrline i jednostrano, možda čak i površno poimanje procesa učenja i dolaženja do naučnih saznanja. Složili bi smo se da su čulna iskustva osnovni ali ne i da su jedini izvor sticanja znanja s obzirom da su znanja stečena jedino putem čula kratkotrajna naročito kada se radi o deci nižeg kalendarskog uzrasta. Posmatrajući sa aspekta periodizacije razvoja deteta kojima su se kasnije bavili Pijaže i Vigotski, period apstraktog mišljenja se javlja tek u starijim razredima osnovne škole te u tom smislu ne možemo očekivati da čulna iskustva direktno dovode do apstraktnih pojmova kao što je to smatrao Komenski. Rukovodeći se potrebama i najboljim interesom onih koje vaspitavamo i obrazujemo, nameće nam se potreba istraživanja celishodnosti primene ovog principa u savremenom nastavnom procesu i njegovih efekata na proces sticanja znanja kod učenika. Čini nam se takođe, da su i Komenski i njegovi sledbenici zanemarili uticaj porodičnog okruženja kao prve socijalne sredine iz koje dete dolazi i porodična iskustva sa kojima deca dolaze u školu, a koja mogu biti od uticaja za izbor određene nastavne metode ili principa. Nastavnik kao produžena ruka roditeljima ima krucijalnu ulogu u procesu obrazovanja i vaspitanja svojih učenika. U svjetlu sve zahtevnije i odgovornije

nastavničke uloge, a u kontekstu usloženjenih interpersonalnih, pre svega porodičnih relacija koji se reflektuju na učenike, a time i na samu školu, otvara se dilema da li je savremeni nastavnik upoznat sa prirodom principa očiglednosti i da li poseduje pedagoško-psihološke kompetencije za primenu ovog ali i drugih nastavnih principa i metoda? Još iz perioda Komenskog pa do današnjih dana traje borba protiv didaktičkog intelektualizma koja je čini nam se danas zauzela primat u odnosu na vaspitnu funkciju škole. Ono što dodatno pojačava potrebu za njenim podizanjem na kvalitativno viši nivo je to što možda čak danas više nego ikada škola postaje jedino mesto vaspitanja i obrazovanja mladih generacija. Da li nam bogato pedagoško nasleđe koje je za sobom ostavio Komenski zajedno sa svojim sledbenicima može biti od značaja na putu formiranja svestrane ličnosti?

Ovim radom izneli smo naše dileme i brojnim pitanjima pokrenuli diskusiju o problemima koja muče vaspitno-obrazovnu praksu, od kojih su neki poznati još iz perioda Komenskog. Očekujemo da Komeniologija brojnim istraživačkim tehnikama i metodama da odgovore na naša pitanja ali i da pokrene promene koje će omogućiti ostvarivanje postavljenog cilja vaspitanja i obrazovanja.

Bibliografija

- Bandur Veljko, Potkonjak Nikola, *Metodologija pedagogije*, Beograd 1999.
- Bazić Mirjana, *Komparativna analiza koncepcija intelektualnog vaspitanja Džona Loka i Žan-Žaka Rusoa. Rad je nastao u okviru projekta Duhovne pojave i stvaralaštvo srpskog naroda na Kosovu i Metohiji od XV do XX veka*, Miinistarstva nauke Republike Srbije 2010.
- Brković Aleksa, *Razvojna psihologija*, Čačak, 2011.
- Cenić Stojan, Petrović Jelena, *Vaspitanje kroz istorijske epohe*, Vranje 2005.
- Dobinson Charles Henry, *Comenius and contemporary education*, Hamburg 1970.
- Đorđević Jovan, Trnavac Nikola, *Pedagogija*, Beograd 2007.
- Grontsova Iolana, *The social-pedagogical thinking of J.A Comenius*, Educational Sciences 7(3), 2015, 16-21.
- Knežević-Florić Olivera, Ninković Stefan, *Horizonti istraživanja u obrazovanju*, Novi Sad 2012.
- Komenski Jan Amos, *Velika didaktika*, Beograd 1997.
- Krneta Ljubomir, Potkonjak Milena i Potkonjak Nikola, *Pedagogija*, Beograd 1967.
- Lang Irene, *A Comparative Study of the Philosophies of John Amos Comenius and Maria Montessori on the Education of Children*, 1965,

- Preuzeto 25.05.2019. god. sa sajta: https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1774&context=luc_diss.
- Lukaš Mirko, Munjiza Emerik, *Education System of John Amos Comenius and its Implications in Modern Didactics*, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(31), 2014, 32-42.
- Janković Ivana, *Obrazovanje i (deliberativna) demokratija. Ovaj rad je nastao u okviru projekta*, 2015, "Logičko-epistemološki osnovi nauke i metafizike" Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- Maksimović Jelena, Osmanović Jelena, *Pedagoški rad Jana Amosa Komenskog sa osvrtom na princip povezanosti teorije i prakse u metodologiji pedagogije*. „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika” *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, t. IV / 2017, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 327-336.
- Maksimović Jelena, Osmanović, Jelena i Milanović Aleksandra, *Znacaj Jana Amosa Komenskog za razvoj metodologije pedagogije*. „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne seria pedagogika” *Jan Amos Komeński w epoce współczesności*, t. V / 2018, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 105-119.
- Maksimović, Jelena, Petrović Jelena, *Razvoj metodologije pedagogije u Srba*, "Istraživanja u pedagogiji", 56(34), 2012, 151-161.
- Maviglia Domenica, *The Main Principles of Modern Pedagogy in 'Didactica Magna' of John Amos Comenius*. *Creative Approaches to Research*, 9(1), 2016, 57.
- Mužić Vladimir, *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo 1968.
- Mužić, Vladimir, *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb 1999.
- Piaget Jean, *Jan Amos Comenius*, "Prospects", 23 (1-2), 1993, 173-196.
- Pikkarainen Eetu, *Signs of Realit. In Theories of Bildung and Growth* 2012, 19-29. Sense Publishers, Rotterdam. Preuzeto 28.05.2019 god sa sajta: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-6209-031-6_2.
- Ruso Žan Žak, *Emili ili o vaspitanju*. Beograd 1950.
- Šitarska Barbara, *John Amos Comenius and the beginnings of comeniology*, "Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika", tom II / 2015, 45-65.
- Vukasović Ante, *Utjecaj Jana Amosa Komenskog na pedagoška i kulturna stremljenja u Hrvatskoj*. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 12 (1-2), 1986, 163-175.
- Towns Leon Elmer, *„A History of Religious Educators"*. Books. Paper 24, 1976, http://digitalcommons.liberty.edu/towns_books/24.
- Uzelac Milan, *Istorija filozofije I (Istorija filozofije do Dekarta)*. Vršac 2003.
- Žlebnik Leon, *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*. Beograd 1983.